
СТАТИИ

ПАТРИАРХЪТ НА БЪЛГАРСКОТО КОНСТИТУЦИОННО ПРАВО. 160 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ПРОФЕСОР СТЕФАН КИРОВ

Наталия Киселова*

Едно учебникарско уточнение. Понятието „конституционно право“ има поне три значения, които се използват в специализираната литература и в разговорната реч. Обективното действащо право (Конституцията като върховен и основен закон в държавата и в обществото) и субективните основни права на човека и гражданина, прокламирани в Конституцията, са познатите значения за понятието. Науката за конституционното право като теоретичен конструкт не е толкова позната и популярна. С Търновската конституция от 1879 г. в България е поставено началото както на националния конституционализъм в обективен и субективен смисъл, така и на науката (и на съпътстващата я учебна дисциплина). Родоначалник на българското конституционно право е Стефан Киров, чийто живот и творчество бележат началото и трудния и трънлив път на първата българска Конституция.

Стефан Киров (Абаджиев¹) е роден на 12 август 1861 г. в Стара Загора, тогава Ески Заара, и е сред младите българи, учили в чужбина², получили там престижно висше образование и завърнали се в родината, за да положат темелите на младата българска държава.

---

* Доцент по конституционно право в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

¹ В науката остава с презимето, а не с фамилията Абаджиев, която показва занаята абаджийство, който упражнява неговият баща.

² Вж. С български дух и европейска мисъл. Съставители: Евгения И. Иванова, РИМ – Стара Загора, Райна Антонова-Тончева, РИМ – Стара Загора, Марин

През 1880 г. Стефан Киров постъпва в Робърт колеж в Цариград и го завършва пет години по-късно – през 1885 г. През 1886–1888 г. следва социални науки в Женевския университет, Швейцария, и завършва със степен *Licencié* по социални науки (1888). После следва в Немския университет в Прага – тогава Австро-Унгария (1888–1889), и изучава обща философия и държавни науки в Лайпциг, Германия (1889–1892). Завършва политически и административни науки (1896) и право (1897) в Брюкселския свободен университет, Белгия, и придобива научните степени „доктор по политически и административни науки“ и „доктор по право“ на Брюкселския университет (1897).

Преди да отдаде живота си на науката за конституционното право, Стефан Киров работи на различни длъжности при изграждане на гражданското управление в младото княжество. Писар е в Търновския окръжен управителен съвет (1877–1878) и в Старозагорския градски съвет (1878–1879), телеграфист в Руската армия в Стара Загора (1879) и началник на Новозагорската телеграфна станция (1879–1880). Бил е учител по български език и литература в Старозагорската девическа гимназия (1885–1886), и. д. секретар в Статистическото бюро на Княжество България (1892–1893).³ В периода 1893–1895 г. е преводач и библиотекар при Министерството на войната, като същевременно е и преподавател по френски език във Военното училище (1893–1894).

От 1 октомври 1894 г. Стефан Киров е извънреден преподавател по държавно и конституционно право⁴ в Катедрата по държавно и конституционно право в открития две години по-рано

Добрев, Градска художествена галерия – Стара Загора, Галентин Караславов, Държавен архив – Стара Загора, Петър Драгиев. Изд. Регионален исторически музей – Стара Загора, Държавен архив – Стара Загора, и Художествена галерия – Стара Загора. Стара Загора, 2018, 118 с.

В изданието са включени онези старозагорци, които в периода от втората половина на XIX до 40-те години на XX век учат извън пределите на България и се връщат да работят в родината. Професор Стефан Киров е споменат сред старозагорците – европейски възпитаници, които остават да живеят в София, като академик Стефан Киров Абаджиев.

³ Киров, С. Класификация на званията и занятията. [За Статистическото бюро]. С., 1893, 8 с.

⁴ Области на основните научни интереси на професор Стефан Киров са общо държавно право, българско конституционно право и административно право.

Юридически факултет на Висшето училище (Софийски университет, 1892 г.).⁵ Преминава последователно през различни академични длъжности като титуляр на Катедрата по държавно и конституционно право⁶ във факултета като редовен доцент по държавно и административно право (1 януари 1896 г. – 14 май 1898 г.), извънреден професор (от 1 юни 1902 г.) и редовен професор по държавно и административно право, респ. по държавно и българско конституционно право по силата на Закона за народното просвещение от 1921 г.⁷ (от 15 февруари 1906 г. до 5 септември 1934 г.).

През годините професор Стефан Киров чете следните курсове в Юридическия факултет⁸: административно право (1897–1934), общо държавно право (1897–1911, 1914–1920, 1926–1933) и българско конституционно право (1911–1916, 1920–1934), а в Агрономо-лесовъдския факултет – земеделско право и горско право (1934).

Повече от 20 години, в периода 1906–1927 г., професор Стефан Киров е ръководител на Катедрата по държавно и административно право (от 1921 г. – Катедра по общо държавно и българско конституционно право). Избиран е четири пъти за декан на Юридическия факултет (1900/1901, 1909/1910, 1911/1912, 1925/1926 академична година) и два пъти за ректор на Софийския университет (1906/1907 и 1912/1913 академична година).

В първия си мандат като ректор е уволнен по време на Университетската криза (1907) заради публичната си опозиция срещу правителството. В края на 1906 г. социалните и политическите условия в Княжество България се изострят. Недоволството на преподавателите и на студентите в Университета също нараства поради плановете на правителството с министър-председател

---

⁵ Повече за създаването и откриването на Юридическия факултет на Софийския университет вж. на https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/fakulteti/yuridicheski_fakultet/istoriya [28.03.2021].

⁶ През 1921 г. катедрата е преименувана на Катедра по общо държавно и българско конституционно право.

⁷ Закон за народното просвещение, обн., ДВ, бр. 87 от 1921 г.

⁸ За професор Стефан Киров като преподавател в Юридическия факултет вж. повече при **Баламезов, Б.** Конституционалистът проф. Стефан Киров. – Съвременен право, 1992, № 1, 94–99.

Димитър Петков да ограничи самоуправлението му (академичната автономия).⁹ Студентите организират демонстрации срещу намеренията на управляващите и в солидарност със започналата през декември 1906 г. масова стачка на железничарите. Но напрежението между студентите и управляващите ескалира при откриването на Народния театър в София вечерта на 3 януари 1907 г. Формалният повод е достъпът до новооткритата сграда. За събитието на студентите са предоставени само 60 покани за места в галерията, поставени са ограничения и пред други лица, свързани с просветата и културата. Това е искрата, която отприщва недоволството срещу княза и управляващите. Студентите връщат своите покани на министъра на народното просвещение проф. Иван Шишманов и решават да демонстрират при откриването на сградата на театъра. Те посрещат с освиркване и канонада от снежни топки пристигащия с каляска княз Фердинанд. Конният конвой на княза разпръсква стотиците демонстранти, но инцидентът не остава скрит от поканените за осветяването на Народния театър представители на дипломатическия корпус. Правителството вижда в случката удобен повод да накаже и преподавателите в Университета, част от които са

---

⁹ Вж. друг поглед за Университетската криза при племенника на професор Стефан Киров – поета Кирил Христов, който пише за „ново схващане на професорския бунт през 1907 г.“. Според Кирил Христов „Киров е не само от противната на Шишмановата партия, но и бивш редактор на в. „Свободно слово“, в който най-енергичните статии против Стамболов бяха негови...

... Киров е иначе отличен човек. Аз го обичам. При туй ми е вуйчо, брат на майка ми. И все пак не мога да умълча, избирането му за ректор бе едно политическо предизвикателство, за което не би имало място, ако нашите професори бяха кабинетни хора, чужди на дребното улично партизанство, каквито трябва да бъдат. Киров не би могъл да се откаже: да покаже истинските причини – би било унизително за него; да измисли други – още по-унизително. Ако не беше се откривал никакъв театър, скандалът неминуемо пак щеше да избухне.

Професорите вече открито бяха плъпнали по опозиционните вестници. Министерския съвет не би могъл да не упражни натиск на Шишманова, да им прибере юларите. Той нямаше да се съгласи, щеше да си даде оставката – и работата и без театър пак тоя край щеше да вземе.

При незрелостта, която показаха професорите със своя бунт, автономията на университета бе застрашена с право. В своето стремление да заповядват на правителството професорите напомнюваха едновременните ученически бунтове¹⁰. Вж. **Христов, К.** Време и съвременници. Том 1. С.: Парнас-96, Синева, 1999, 248–249.

дейци на антимонархическата Радикалдемократическа^{10, 11} пар-

---

¹⁰ Думата „радикал“ произлиза от латинското *radix* („корен“) и къснолатински *rādīcālis* („на или отнасящо се до корена, радикал“). В исторически план политическата употреба на термина се отнася изключително до форма на прогресивни електорални реформи, известни като радикализъм, развили се в Европа през XVIII и XIX в., и запазва конотацията на „промяна в основата“.

Оксфордският английски речник проследява употребата на думата „радикал“ в политически контекст до 1783 г. „Енциклопедия Британика“ отчита първата политическа употреба на понятието „радикал“, като го приписва на Чарлз Джеймс Фокс, парламентарист от британската партия на вигите, който през 1797 г. предлага „радикална реформа“ на избирателната система, за да се осигури всеобщо избирателно право на мъжете, като по този начин идиоматично установява термина „радикали“ „като етикет, обозначаващ поддръжниците на реформата на британския парламент“. През XVIII и XIX в. концепцията за радикална политика се разширява в различни политически понятия и доктрини. Партийната политика във Великобритания започва да благоприятства умерените позиции, маргинализирайки други движения в по-агресивни политически фракции.

Поради това, че откритото застъпничество за републиканизма във Франция след Наполеоновите войни е неприемливо, радикалите се появяват под подобни реформистки идеали като техните британски колеги, макар че по-късно те се разклоняват, за да формират радикално-социалистическото движение с фокус върху пролетарската солидарност. С възхода на марксизма идеята за радикална политика в Западна Европа се измества от реформизма и се свързва по-скоро с революционната политика.

Радикалната политика в реформисткия смисъл на понятието през втората половина на XIX и първата половина на XX в. обозначава намерението за трансформация или замяна на основните принципи на едно общество или политическа система, често пъти чрез социална промяна, структурно преустройство или радикална реформа.

Станфордската енциклопедия по философия описва идеологията на радикалната концепция така: „Докато съществуват социални условия, които са уязвими на критики и протести, ще съществуват идеологии, за да се защитят тези социални условия от нападения на тези, които са в неравностойно положение от тях“.

¹¹ На 1 октомври 1902 г. под редакцията на Тодор Влайков излиза първият брой на списание „Демократически преглед“, което се превръща в идеен център на Радикалдемократическата партия. Различия във възгледите на т.нар. млади демократи (Найчо Цанов, Тодор Влайков, Илия Георгов, Антон Страшимиров, Никола Савчев, Добри Филов, Петко Юрданов Тодоров, Стефан Гидиков) от тези на „старите демократи“ (Петко Каравелов, Александър Малинов, Михаил Такев, Рашко Маджаров, Никола Мушанов, Андрей Ляпчев, Христо Славейков) водят до създаване на нова партия след напускането на Демократическата партия. През юли 1905 г. е избран временен централен комитет, чиято основна цел е да подготви свикването на учредителен форум. Вж. **Куманов, М.** Политически партии, организации и движения в България и техните лидери 1879–1949. С.: Просвета, 45–47.

тия^{12, 13} и автори на публикации срещу княза. Преподавателите са обвинени във вулгарно партизанство и развращаване на студентството. Сред тях е и ректорът професор Стефан Киров. Неговата академична реч от 25 ноември 1906 г., в която говори за народния суверенитет и за правата на човека, на тема „Против абсолютическото схващане на върховната държавна власт“¹⁴, е един от поводите за правителственото недоволство.

Взето е решение¹⁵ Университетът да се затвори за половин година и да бъдат уволнени всички професори и лектори.

---

¹² Първият конгрес на Радикалдемократическата партия се провежда в дните 12–15 август 1906 г. По въпроса за нейното наименование се води оживен спор. В крайна сметка надделява името Радикалдемократическа партия в България, предложено от професор Стефан Киров, ректор на Висшето училище, който е и един от авторите на програмата. Вж. повече на: https://www.rdp-bg.org/index.php?option=com_content&view=article&id=12&Itemid=26 [28.03.2021].

¹³ В програмата на Радикалдемократическата партия, подготвена от професор Стефан Киров, се декларира, че се скъсва със старите методи на политическа борба – котерийност, кариеризъм, партийна партизанщина, и партията ще се опита да внесе един нов дух на толерантност и висок обществен морал. Като основно демократично начало тя поддържа правото на народа да е върховен суверен в страната и сам да се разпорежда със своите съдбини. Най-важен израз на това партията вижда във всеобщото тайно гласоподаване по пропорционалната система. В центъра на политическия живот партията поставя парламента – като инструмент на народа да упражнява споменатите по-горе свои права. Тя се обявява срещу всеки опит за налагане на безконтролна власт. Радикалдемократическата партия декларира, че никога не ще приеме властта по нечие благоволение и за разлика от всички останали партии ще се стреми да я получи само по избран път.

Други нравствено-политически принципи са свободата на личността, равенството на индивидите в техните права и пълното демократизиране на обществото. Заставайки зад тези идеи, радикалдемократите заявяват, че идеологията им е отворена – ще се развива и усъвършенства под влияние на обществено-икономическите изменения и отражението им върху различните теории и течения. Изборът за развитие според тях е либералният еволюционен път без революционни катаклизми. Като изповядваща либерализма, Радикалдемократическата партия ратува за децентрализация на държавното управление и за укрепване и разширяване на местното самоуправление. Според нея най-важното условие да има действителна законност в страната е самостоятелността на съдебната власт. Вж. повече на: https://www.rdp-bg.org/index.php?option=com_content&view=article&id=12&Itemid=26 [28.03.2021].

¹⁴ Вж. **Киров, С.** Против абсолютическото схващане на върховната държавна власт. – Годишник на Софийския университет, 1908, т. 3–4, 37–60. Речта е достъпна и на адрес: <http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2017/6/24/> [28.03.2021].

¹⁵ Вж. подробно за вечерта на 3 януари 1907 г. при **Генов, Г. П.** Политическа и дипломатическа история на България. Т. XVI/XVII. Вътрешна и външна поли-

Решението е приложено на практика, след като е утвърдено с княжески Указ № 2 от 4 януари 1907 г.¹⁶ На 5 януари ректорът свиква на извънредно заседание Академическия съвет, който отхвърля решението като незаконно и отказва да се подчини.¹⁷

Обществената реакция срещу действията и репресиите на управляващите спрямо студентите и техните преподаватели е впечатляваща. Министърът на народното просвещение Никола Апостолов, който заменя несъгласния с политиката на княза и на правителството срещу Университета проф. Иван Шишманов (излиза в оставка още вечерта на 3 януари), се опитва да реши кризата, като привлече част от уволнените по-рано професори. Те обаче отхвърлят предложението му, докато не бъдат възстановени на работа всичките им колеги. Няколко чуждестранни учени също отклоняват министерските покани за преподаване в Университета в София. Това принуждава Никола Апостолов да назначи на мястото на уволнените професори гимназиални учители без необходимите познания и авторитет. Университетът е открит отново през есента на 1907 г. със „съвършено нови преподаватели“, без да се възстановят преподавателите в Юридическия факултет и по много ключови дисциплини в другите факултети. Новоназначените редовни и извънредни професори са подложени на унищожителна критика в научните среди и в антиправителствената преса. За академичната 1907/1908 г. вместо 1300 студенти, учили в Университета непосредствено преди закриването му, девет месеца по-късно едва стотина си възстановяват правата, а новозаписаните са само 7, като голяма част от тях са чиновници, принудени да се върнат в Университета от управляващите.

Кризата приключва година по-късно. Скоро след като е назначено ново правителство, Университетът е отворен в края на януари 1908 г. и преподавателите са възстановени на заеманите академични длъжности.

тика на България при кабинетите на личния режим 1894–1918, 175–183.

¹⁶ Вж. повече при **Кръстев, Кр.** Съдбините на нашия Университет. – Мисъл, година XVII (1907), кн. I, 42–57, достъпна и на: http://bgmodernism.com/Misul_g_17_1907_kn_1 [28.03.2021].

¹⁷ **Арнаудов, М.** История на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ през първото полувековие 1888–1938. С., 1939, с. 242.

Академичната длъжност, която професор Стефан Киров заема по време на Университетската криза, и обществената позиция, която защитава, го поставят в центъра на политическа буря. С подкрепата на Академическия съвет са защитени автономията на Университета и достойнството на преподавателите, защото „значението на професора като педагог се състои не само в неговия научен авторитет, но и в обаянието, което произтича от нравственото достойнство на неговата личност“¹⁸.

Професор Стефан Киров има значима обществена дейност извън Университета. Действителен член е на Българското книжовно дружество¹⁹ (1907) и председател на Философско-обществения клон на Българската академия на науките (1941–1943), член на различни национални научни и обществени организации.²⁰ Превежда научна и учебна литература²¹, пише пое-

---

¹⁸ Вж. Декларация „Към българското общество“ на Академическия съвет от 31 януари 1907 г. – Годишник на Софийския университет за 1906/7 г. С., 1907, 78–82.

¹⁹ Българското книжовно дружество е създадено в гр. Браила, Румъния, през 1869 г. През 1878 г. седалището на дружеството се премества в София. Председателят на Българското книжовно дружество Иван Гешов прави голямо лично дарение през 1908 г. с условието дружеството да стане академия. Българското книжовно дружество се преименува на Българска академия на науките на 6 март 1911 г. <http://www.bas.bg/%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F%D1%82%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%B1%D0%B0%D0%BD-1911-1946/> [28.03.2021].

²⁰ Почетен член е на Института за административни науки в София. Член на Юридическото дружество, на Икономическото дружество, на Археологическото дружество и на Съюза на българските писатели.

Бил е член на Управителния съвет на Чиновническо кооперативно спестовно застрахователно дружество. Председател на Съюза на културните и професионални сдружения в България (1928).

²¹ Известни са следните негови преводи: **Богуславски, Г. фон.** Войната и нейното истинско значение за държавата и народа. (Превод:...). С.: Държ. печ., 1894, 120 с.; Новата сръбска конституция (с уводни бележки). – Юрид. д-во, 1, 1902, № 6, 279–298. (Превод); Белгийската конституция (с исторически бележки). – Гражданин, 1, 1904, № 1, 23–39. (Превод от фр. ез.); Конституция на Германската Империя (с исторически бележки). – Гражданин, 1, 1904, № 7–8, 598–618. (Превод от нем. ез.); Конституцията на Съединените държави (от 17 септем. 1787). – Гражданин, 1, 1904, № 9–10, 704–718. (Превод); Конституция на Швейцарския съюз (с исторически бележки). – Гражданин, 1, 1904, № 2, 121–144. (Превод от фр. ез.); Французката конституция (с исторически бележки и упътвания). – Гражданин, 1, 1904, № 3–4, 250–275. (Превод); **Брайърли.** Духът на английското право и влиянието му върху английското схващане на

зия.²² Участва в списването на вестници и списания.^{23, 24} Развива международна дейност²⁵ с акценти върху славянството²⁶ и Балканите²⁷, публикува статии на френски език за България или по актуални за времето теми.²⁸

международните проблеми. – Юрид. мисъл, 12, 1931, № 2, 83–89. (Превод със съкр.).

²² Киров, С. *Contra Bellum*. [Стих. сборка]. С., 1931, 62 с.

²³ Редактор на екзархийския вестник „Новини“ („Вести“) (1898–1899). Главен редактор е на вестник „Новини“, по-късно „Вести“, и на списание „Мир чрез съюзяване“ (1919) и на френското издание „*Rax per foederationem*“.

²⁴ Печатна трибуна за превръщането на хуманитарното послание в политическо е нарочно създаденият през годината на Университетската криза от уволнения ректор на Университета професор Стефан Киров вестник „Гражданин“. Вестникът започва да излиза на 11 май 1907 г. (поради липса на средства на 11 април 1908 г. престава да излиза). Главната цел на неговия основател е да води „борбата против насилническото правителство на втората стамболовщина“ за отварянето на Университета и възвръщането на всички изгонени професори, което се и постигна на 28 януари 1908 г. На 30 януари в бр. 250 на вестника е напечатана статията на професор Стефан Киров „Победа“. Вж. История на българския всекидневен печат. Т. 1, 1932, с. 208.

²⁵ Председател е на основаното по негова инициатива Дружество за мир чрез съюзяване (по-късно Дружество за мир и ОН) и почти постоянен негов делегат в международните конгреси за мир и за ОН. Председател на Обединените български дружества за съюзяване на народите. Подпредседател на Международния съюз на държавата за ОН.

Член на Международния постоянен арбитражен съд в Хага (1921–1924).

²⁶ Член на Славянското дружество и на читалище „Славянска беседа“. Секретар на проведения в София II Всеславянски събор (1910).

²⁷ Първи секретар на основания през 1908 г. по негова инициатива Съюзен комитет за сближаване на България и Турция и другите балкански страни. Член на Сръбско-българския комитет (1911–1912) за икономическо сближаване между България и Сърбия.

На 4 май 1932 г. професор Стефан Киров пристига в Истанбул. На въпрос на журналист от излизания на френски вестник *La République* той отговаря, че е дошъл да изнесе две лекции и да посети стария си приятел – бившия турски посланик в София Фетхи бей. Стефан Киров е председател на българската национална група в Балканската конференция и сам се определя като горещ привърженик за осъществяването на съюз между балканските страни. Той изповядва, че познава Турция твърде отдавна и много я обича, тъй като тук получава част от образованието си. В Истанбулския университет изнася лекция на тема „Българският конституционен закон“, като изразява готовност да проведе конференция и по темата „Балканската федерация“ в София.

²⁸ Такива са: *Les apôtres slaves St. St. Cyrille et Methode*. – *Echo de Bulgarie*, 1921, № 2279–2281; *La Bulgarie et la Société des Nations*. – *Nouveau Drapeau*, 1921, № 1, 1–5; *La Bulgarie pacifique*. – *Ibid*, 1921, 1–9; *La souveraineté et la Société des Nations (à la considération de tous les amis de la paix)*. – *Lexikon Menschen und Menchenwerke*. Bd. III. Wien, 1924; *Vers le Perfectionnement de la*

Д-р Стефан Киров представя реферат на Първия събор на българските юристи (1905), който се отличава със своята актуалност и практическа насоченост и е на тема „Нужда от защита на обществените права и от административно правосъдие у нас“²⁹. В него за първи път се развива идеята за въвеждане на отделно административно правосъдие с цел законна защита на правата и свободите на гражданите, предвидени в Търновската конституция. Важността и значението на реферата е както в обосноваването на необходимостта и ползата от въвеждането на административно правосъдие, така и в очертаването на възможните пътища и форми за това. Д-р Стефан Киров счита, че административното правосъдие трябва да бъде откъснато и независимо от администрацията, да се осъществява от административен съд, намиращ се в рамките на съдебната система наред с гражданския, наказателния и търговския съд.

На заседание на Втория събор на българските юристи (1907) се обсъжда доклад на комисията, натоварена от първия събор да разработи резолюция³⁰ по въпроса за административното правосъдие, представен от д-р Стефан Киров. Съборът потвърждава необходимостта от въвеждането на административното правосъдие и очертава рамката на неговата законодателна уредба.³¹

S. D. N. – Ecole d'Été (Ligue intern. des femmes pour la Paix et la Libertés), Sofia, 1930; Un essai de mettre à la guerre par la délivrance de la Palestine. – Les Balkans (Athens), 1932.

²⁹ Вж. **Киров, Ст.** Нужда от защита на обществените права и от административно правосъдие у нас. – Протоколи и реферати на Първия конгрес на Българските юристи, държан през мес. Юлий 1905 г. С.: Печатница на Бр. Пагалови, 1906, 84–107.

³⁰ Резолюцията включва следните точки: „1. Съборът признава, че е необходимо да се установи съдебна защита и на всички обществени права на гражданите, както и ред за разглеждане административните разпри. 2. Съборът намерва, че тази празнина в нашето законодателство би могла да се попълни, като се видоизмени чл. 2 от Гражданското съдопроизводство и се предвиди особено съдопроизводство за административни разпри“. Вж. Вторият събор на българските юристи. – Списание на Юридическото дружество, 1907, № 2 и 3, с. 113.

³¹ Така се слага началото на продължилия близо 5 години процес по изработването на първия български закон за административното правосъдие. С одобряването на резолюцията Вторият събор на българските юристи посочва пътищата и формата за практическото реализиране на идеята за въвеждане на административното правосъдие в страната. На 18 ноември 1911 г. специална комисия от юристи (Филип Филчев, проф. Стефан Киров, д-р Теодор Теодоров,

Професор Стефан Киров е председател на Третия събор на българските правници (1926), на който е избран за председател на Общия съвет на българските правници до свикването на нов събор.³²

Значимата обществена дейност показва разностранните и общественозначими каузи, с които се захваща през своя живот професор Стефан Киров, но с най-голямо значение в историята остават неговите публикации в областта на държавното и българското конституционно право. Негови са първите български учебници по държавно и по конституционно право. При действието на Търновската конституция поколения юристи израстват с тях.³³

Професор Стефан Киров има множество статии и студии³⁴, чрез които българската общественост и юристите са запознават с модерните институти на публичното право. Сред неговите акту-

---

Христо Анков и д-р Иван Кацаров), която е подготвила проект за Закон за административното правосъдие, го представя. Законопроектът с незначителни поправки е приет на три четения от XV Народно събрание. Законът за административното правосъдие е обнародван в бр. 74 на „Държавен вестник“ от 3 април 1912 г. С този закон е учреден и Върховният административен съд. Вж. повече при **Йочев, Е.** Из историята на административното правосъдие в България. – Юридически свят, 2012, № 2, 112–128, и на: <http://www.sac.government.bg/pages/bg/history> [28.03.2021].

³² Вж. повече при **Йочев, Е.** Съборите на българските правници. Ще има ли Четвърти събор? – Съдебно право, <http://www.sadebnopravo.bg/biblioteka/2016/8/15/> [28.03.2021].

³³ Това са: Лекции по държавно право. [Ръкопис на лекциите, четени от... за уч. 1895–1896 г. в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“]. С.: Книговецко заведение „Т. Т. Драгиев & сие“, 1896, 768 с.; Записки по конституционно право. [Ръкопис на лекциите, четени от... за уч. 1900–1901 г. в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“]. С.: Хр. Г. Данчев, 1901, 568 с.; Кратък курс по общо държавно право. Ч. 1. Теория на държавата. С.: печ. „Гражданин“, 1908, 142 с.; 2. изд. Ч. 1. Теория на държавата. Ч. 2. Организация на модерната държава. С.: печ. „Св. София“, 1918, 136 с.; 3. изд. Ч. 1. Теория на държавата. Ч. 2. Организация на модерната държава. С.: книж. „Ц. Н. Чолаков“ (печ. „П. К. Овчаров“), 1930, 128 с.; Лекции по общо държавно право, четени от..., през зимното полугодие на учебната 1905–1906 г. С., 1909, 356 с.; Кратък курс по българско конституционно право. 1. Устройство на българската държава. 2. Правата на българските граждани. С., книж. „Ц. Н. Чолаков“, печ. на акц. д-во „Радикал“, 1920, 160 с.; Българско конституционно право. Ч. 1. Устройство на българската държава. С.: Т. Ф. Чипев, 1938, 452 с.

³⁴ Пълна библиографска справка за професор Стефан Киров вж. в Алманах на Юридическия факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски“ 1892–2017. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2018, 384–386.

ални публикации са тези, посветени на демокрацията³⁵, на историята на конституционализма и на българската Конституция³⁶, за учредителната власт³⁷, принципа на народния суверенитет³⁸, референдума като форма на пряка демокрация³⁹, изборите и избирателната система (привърженик на пропорционалната система и критик на задължителното гласуване)⁴⁰, свободния депутатски мандат и неговите ограничения при партийното управление⁴¹, политическото и корпоративното представителство⁴², формата на държавно устройство⁴³, проблемите на административното право.⁴⁴

³⁵ Киров, С. Кой е прав? – Гражданин, 1, 1904, № 9–10, 695–703; Що е демократ? – Демократ, 1, 1906.

³⁶ Киров, С. 1. Правото на събиране в Англия. 2. Белгийска конституция. Върховната власт е в ръцете на народа. – Гражданин, 1, 1904, № 1, 9–38; Общ поглед върху българската конституция и нейната история. – Гражданин, 1, 1904, № 5–6 (Юбил. кн.), 323–337; Сравнителни текстове на българската конституция – първоначален проект (на руски и български) и всички предлагани и приети изменения до сега. – Гражданин, 1, 1904, № 5–6 (Юбил. кн.), 413–496; Критичен поглед върху текста на българската конституция. – Год. СУ, Общ, 1, 1905, 223–256 (Също и като самост. отпеч.: С.: Придворна печ. „Бр. Прошекови“, 1905, 36 с.).

³⁷ Киров, С. Един закон за изменение на Конституцията обвързва ли Великото народно събрание? – Демокр. преглед, 9, 1911, № 5, 557–580 (Също и като самост. отпеч.: С., 1911).

³⁸ Киров, С. Кому принадлежи суверенитетът в България. – Демокр. преглед, 4, 1906, № 1, 1–22.

³⁹ Киров, С. Референдум. – Демокр. преглед, 4, 1906, № 2, 113–134.

⁴⁰ Киров, С. Задължително гласоподаване. – Демокр. преглед, 4, 1906, № 5, 473–494; Мнозинствена и съразмерна изборна система. – Демокр. преглед, 4, 1906, № 6–7, 585–619; № 8, 777–796.

⁴¹ Киров, С. Депутатската длъжност. – Демокр. преглед, 4, 1906, № 4, 353–379.

⁴² Киров, С. Професионалното представителство. С.: печ. „Право“, 1936, 32 с. (Библ. съвр. професионал. върп., № 3).

⁴³ Киров, С. Федерация и конфедерация. – Демокр. преглед, 5, 1907, № 1, 1–14.

⁴⁴ Киров, С. Член 47 от Конституцията и суспендиране на някои членове от Закона за чиновниците. [Реферат, държан в Юрид. д-во в София на 30.06.1903 г.]. С.: книж. „Хр. Олчев“, Придворна печ. „Бр. Прошекови“, 1903, 48 с. (Рец.: Фаденхехт, Й. – Демокр. преглед, 1, 1903, № 24, 472–475; Юрид. преглед, 11, 1903, № 7, 411–416); По отговорността на държавните служители. – Гражданин, 1, 1904, № 3–4, 193–209; По чл. 50 на българската конституция. – Гражданин, 1, 1904, № 7–8, 561–574; Окръжни и околийски съвети. – Демокр. преглед, 3, 1905, № 16, 357–361; Нужда от защита на обществените права и от административно правосъдие у нас. [Реферат, държан на Първия съ-

Самостоятелно внимание заслужават онези публикации на професор Стефан Киров⁴⁵, които се отнасят до парламентаризма и до парламентарния режим в България като теория и като правоприлагане⁴⁶, както и за правата на българските граждани.⁴⁷ Двете големи теми – за политическия режим и за конституционнопоравния статус на гражданите, от зараждането на българското конституционно право до днес остават актуални. Личният режим на монарха не съответства на конституционно-парламентарното управление, което Търновската конституция предвижда. Десетилетия професор Стефан Киров поддържа, че в основата на парламентарното управление трябва да бъде връзката между мнозинството в камарата и кабинета, от една страна, и министерската (колективна политическа) отговорност пред парламента, от друга. Усилията му като учен и общественик не се увенчават с успех. Времето на действие на Търновската конституция е време на нейното negliжиране, заобикаляне или нарушаване. Но публикациите на професор Стефан Киров в защита на парламентарното управление са доказателство, че професорите не са кабинетни учени, а граждани и общественици, призвани не само да обучават студенти, но и първи да издигат глас в защита на правото и на ограниченото чрез конституция управление.

Смелостта, пъстротата и модерността на достъпното научно наследство ни дават основание с уважение и респект да си спом-

---

бор на бълг. юристи, на 7 юлий 1905]. – Демокр. преглед, 4, 1906, № 1, 1–22 (Също и като самост. отпеч.: С., 1906); По законопроекта за административно правосъдие. – Демокр. преглед, 10, 1912, № 2, 160–176; № 3, 289–320 (Също и като самост. отпеч.: С., 1912).

⁴⁵ **Киров, С.** Какво е нашето управление? (чл. 4 от Конституцията). [Реферат, четен в Юрид. д-во от...]. – Юрид. д-во, 2, 1902, № 4, 161–186; № 6, 273–289; 322–336 (Също и в: Юрид. преглед, 10, 1902, № 4, 203–209. (Със съкр.)); Парламентарен режим и персонален режим. – Гражданин, 1, 1904, № 2, 89–105; Парламентаризмът и българската конституция. – Демокр. преглед, 3, 1905, № 9, 221–225; Министрите се назначават и уволняват от княза (чл. 152 на Конституцията). – Демокр. преглед, 8, 1910, № 6, 647–671.

⁴⁶ Вж. съвременното издание на проблематиката за парламентаризма и за политическия режим в България: **Киров, С.** Парламентарен или персонален режим. [Студии по конституционно право]. С.: УИ „Св. Климент Охридски“, 2011, XL, 276 с. (Ред. и вътп. студия: Г. Близнашки) (Сер. Res publica).

⁴⁷ **Киров, С.** Правата на българските граждани. С.: Българска академия на науките и изкуствата, печ. „Книпеграф“, 1942, 248 с.

ним за професор Стефан Киров – патриарха на българското конституционно право.

Професор Стефан Киров си отива от този свят на 23 април 1948 г. в София на 86 години, видял раждането и трансформацията на Третата българска държава.